

VALICĂ MIHULEAC

Antinomicul în filosofia lui Lucian Blaga

Prefață de Teodor DIMA

INSTITUTUL EUROPEAN

2011

Cuprins

Prefață (Teodor Dima) / 9

Introducere / 11

1. O punere în temă / 11
2. Registrul antinomicului / 14
3. Intențiile cercetării / 23

Capitolul 1. Tematizarea blagiană a antinomicului / 25

- 1.1. Ideea antinomiei transfigurate / 26
  - 1.1.1. Dogmele și sensul lor metodologic. Antinomiile transfigurate / 27
  - 1.1.2. Ideea dogmatică și minus-cunoaștere / 35
  - 1.1.3. În economia cunoașterii luciferice / 38
  - 1.1.4. Minus-cunoașterea și problema raționalității / 39
  - 1.1.5. Destinul metafizic al metodei antinomiei transfigurate / 43
  - 1.1.6. Perspectivele științifice ale metodei dogmatice / 47
  - 1.1.7. Metoda dogmatică – fundament al unui nou „eon” spiritual / 52
- 1.2. Metoda antinomiei transfigurate și cosmologia blagiană / 54
- 1.3. Antinomiile cunoașterii luciferice / 58
- 1.4. Ordinea metafizică a existenței umane și dimensiunea sa antinomică / 61
- 1.5. Sensul paradoxal al culturii. Antinomia ideii de *stil* / 66
- 1.6. Metafora și structura sa antinomică / 68

Capitolul 2. Lucian Blaga și tematizările antinomicului în istoria filosofiei / 75

- 2.1. Lucian Blaga și întâmpinarea eleată a antinomicului / 76
- 2.2. Kant și Blaga. Metafizică, antinomie și cunoaștere științifică / 79
- 2.3. Metoda dogmatică și paradoxiile filosofilor orientale / 89
- 2.4. Gândirea mistică, coincidența contrariilor și metoda antinomiei transfigurate / 92
- 2.5. Blaga și gândirea dialectică / 99

Capitolul 3. Despre sursele predilecției blagiene pentru antinomic / 109

- 3.1. Structurile antinomice blagiene și filosofia Indiei / 109
- 3.2. Antinomicul la Blaga și tradiția filosofică răsăriteană / 111
- 3.3. Blaga și Pavel Florenski / 113

3.4. Reverberațiile matricei stilistice autohtone / 115

Capitolul 4. Lucian Blaga și predilecția pentru antinomic în filosofia românească / 123

- 4.1. Logica dinamică a contradictoriului și ideea terțului inclus / 124
- 4.2. Hermeneutica paradoxală a sacrului și simbolului / 143
- 4.3. Identitatea concretă și predicția complexă contradictorie / 150
- 4.4. Ortoexistența și resemnificarea paradoxurilor cunoașterii / 155
- 4.5. Transdisciplinaritatea și ideea nivelurilor de realitate / 161

Capitolul 5. Tematizarea blagiană a antinomicului în contextul gândirii contemporane / 173

- 5.1. În contextul filosofic al timpului / 173
- 5.2. Deschiderile tematizării bliagene a antinomicului / 181
- 5.3. În concertul unor idei filosofice contemporane ce anunță o nouă paradigmă / 186
  - 5.3.1. Ideea complementarității / 186
  - 5.3.2. Dialectica noului spirit științific și ideea raționalismului deschis / 192
  - 5.3.3. Logici non-aristotelice. Logici ale contradicției. Logica paraconsistentă / 196
  - 5.3.4. Raționalitatea transversală / 203
  - 5.3.5. Paradigma complexității / 205
  - 5.3.6. Rațiunea contradictorie / 213

Bibliografie / 221

Abstract / 231

Résumé / 235

Capitolul 1

Tematizarea blagiană a antinomicului

Antinomicul pare să intervină în întreaga filosofie a lui Blaga. O însoțește încă de la primele încercări și până la scrierile cosmologice târzii, fiind prezent „la diferite paliere ale existenței, cunoașterii și creației”¹. Se poate spune că este un fel de element structural al întregii sale construcții filosofice².

Partea în care antinomicul dobândește cea mai mare forță este legată de ideea antinomiei transfigurate, prin care Blaga a reușit să producă o nouitate provocatoare pentru istoria contemporană a filosofiei. Tocmai de aceea, în acest studiu ea va dobândi cea mai mare greutate.

Privită din perspectivă sistematică, această idee apare prinsă într-un sistem ce înglobează dimensiunea antinomicului. Din perspectivă genetică, raportul acesteia cu întregul sistemului filosofic al lui Blaga a fost privit în două moduri diametral opuse. Unul este cel susținut de Sergiu Al-George³, care considera antinomia transfigurată doar o expresie de limită a antinomicului, epistemologia antinomică blagiană fiind înțeleasă corect din perspectiva ideii de absolut, dominantă în filosofia lui Blaga și care este puternic impregnată de dimensiunea antinomică. În cel de-al doilea, ideea antinomiei transfigurate este așezată în poziție centrală, sugerându-se că sistemul blagian ar fi rezultatul aplicației acestei idei. La această interpretare contribuie și aspectul diacronic al operei bliagene, ideea antinomiei transfigurate fiind prima care apare în seria *Trilogiilor*. În plus, Blaga mărturisește că a construit cosmologia sa din *Diferențialele divine* ca o aplicație modernă a metodei dogmatice. Pe structura acestui scenariu, teoria cunoașterii luciferice a fost privită drept un produs al aplicării metodei antinomiei transfigurate⁴.

¹ Alexandru Petrescu, *op. cit.*, p. 66.

² S-a spus, în acest sens, că Blaga „și-a construit sistemul în toate ramurile: epistemologie, axiologie, cosmologie, antropologie, pe fundamentul filosofic al «paradoxiei», transfigurate sau nu” (Ioana Lipovanu, *op. cit.*, p. 15). Blaga manifestă, se pare, „disponibilitatea de a face uz de paradox, în diferitele compartimente plămuitoare ale spiritului, interferente într-o viziune comprehensiv-explicativă și interpretativă «cosmoidală»” (Carmen Cozma, *Lucian Blaga: filosofarea „sub specia misterului”*, Editura Timpul, Iași, 2002, p. 23).

³ Sergiu Al-George, *op. cit.*, pp. 229-231.

⁴ În acest sens, Teodor Dima a urmărit resemnificarea gnoseologiei bliagene cu ajutorul metodei antinomiei transfigurate, „modul în care Blaga și-a impus *metoda paradoxiei*

Fiind interpretări extreme, consider că nici unul dintre cele două scenarii nu poate să-și adjucece justetea deplină. Primul dintre ele va fi adus în discuție în capitolul despre sursele tematizării blagiene a antinomicului. În privința celui de-al doilea, nu cred că există suficiente argumente pentru a susține că Lucian Blaga și-a construit întreg sistemul filosofic prin aplicarea metodei antinomiei transfigurate. Singura parte în care Blaga pune, în mod declarat, la lucru propria metodă este cosmologia. Este adevărat, însă, că ideea antinomiei transfigurate a determinat construcția anumitor părți din sistemul acestuia, care au avut menirea de a integra sau a face posibilă această idee pe care filosoful român a descoperit-o foarte devreme. În acest sens, Blaga declară că teoria cunoașterii luciferice a fost construită pentru a legitima metoda minus-cunoașterii¹. Privită în ansamblul sistemului filosofic blagian, ideea antinomiei transfigurate are un loc privilegiat, însă nu cred că este o premisă metodologică a acestuia. Mai simplu spus, filosofia lui Lucian Blaga nu pare să fie rezultatul aplicației acestei metode, deși se construiește, într-o bună parte, în jurul acesteia. Chiar dacă nu este o premisă metodologică, ideea antinomiei transfigurate își pune amprenta asupra gândirii lui Blaga.

Tocmai datorită acestui rol privilegiat, o voi aborda mai întâi. Voi urmări, apoi, cum apare antinomicul în alte zone ale sistemului filosofic blagian. Mă voi referi în primul rând la aplicația metodei antinomiei transfigurate în construcția cosmologiei blagiene a „diferențialelor divine”. În al doilea rând, voi urmări antinomiile care subîntind teoria „cunoașterii luciferice” și metafizica „censurii transcendente”. Mă voi referi apoi la natura antinomică a ideii de „stil”, iar în final voi analiza structura antinomică a ideii de „metaforă”, care are în filosofia lui Blaga o dimensiune foarte amplă.

Chiar dacă sunt situate la niveluri și în registre diferite, aceste aspecte ale tematizării blagiene a antinomicului consonează. Ele se așează în jurul ideii centrale a filosofiei lui Blaga, aceea de „mister”, lucru care îl va conduce la asumarea unei poziții filosofice aparte, „raționalismul ecstatic”.

1.1. Ideea antinomiei transfigurate

În lucrarea *Eonul dogmatic*, pe care o elaborează în cel de-al doilea deceniu al secolului trecut și care apare în 1931, Lucian Blaga dezvoltă o metodă de gândire și cunoaștere surprinzătoare și chiar scandaloasă pentru spiritul raționalist occidental – *metoda antinomiei transfigurate*. Deși o descoperă într-o

dogmatice pentru elaborarea studiului ulterior: *Cunoașterea luciferică...*” (Teodor Dima, *op. cit.*, p. 17).

¹ Lucian Blaga, „Schița unei autoprezentări filosofice”, în Alexandru Surdu, *Vocații filosofice românești*, Editura Academiei Române, București, 1995, p. 115.

zonă mai veche a istoriei filosofiei, Blaga vede în ea rezolvarea problemelor cu care se confruntă gândirea la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, probleme legate de confruntarea dintre idei și teorii divergente. Filosoful din Lancrăm vorbește în legătură cu acest fapt de o criză a întregii culturi, marcată de ceea ce el identifică drept un nou alexandrinism cultural, un nou elenism¹.

Domeniul căruia îi este destinată această idee îl constituie metafizica. Însă, lucru extrem de important, o altă zonă de gândire pentru care Blaga o concepe este cea a cunoașterii științifice. În acest sens, filosoful român mărturisește că efortul său de a extrage din dogme o metodă a fost și din dorința de a oferi o rezolvare crizei de la acea vreme din microfizică, legată de apariția dualității undă-corpusul și de antinomia în care era atrasă gândirea fizică, nevoită să accepte ca valabile două teorii incompatibile².

Acest lucru este cu totul remarcabil. Blaga dă o turnură epistemologică amplă acestei idei, văzând în ea o metodă a metafizicii și totodată a cunoașterii științifice. Antinomia mai fusese exersată sporadic în istoria ideilor, dar nicio dată nu primise o deschidere de o asemenea anvergură, încât să fie ridicată până la rangul de metodă de gândire și cunoaștere. În acest fapt stă întreaga importanță a gestului filosofului român.

Voi urmări în continuare gândul lui Lucian Blaga, fiind interesat de articulațiile interioare ale noii metode și, mai ales, de aplicațiile sale.

1.1.1. Dogmele și sensul lor metodologic. Antinomiile transfigurate

Conștientizarea virtuților filosofice ale antinomiilor s-a produs, susține Lucian Blaga în *Eonul dogmatic*, prin întâlnirea cu acele formule de gândire în jurul cărora s-a constituit teologia creștină cunoscute sub numele de *dogme*. Din analiza lor, filosoful român va desluși o metodă originală de cunoaștere și gândire, *metoda antinomiei transfigurate*, pe care o va propune drept o cale alternativă pentru metafizica și chiar știința viitorului. Întâlnirea cu dogmele a fost, după cum lasă să se înțeleagă Blaga, un fapt esențial pentru cursul gândirii sale.

Fapta lui Lucian Blaga este cu totul remarcabilă în raport cu interpretarea filosofică obișnuită a dogmei. Dovadă că a contrariat pe foarte mulți și a generat numeroase neînțelegeri. Astfel, în timp ce pentru filosofia post-medievală dogma este „un semn de neputință a gândului de a se depăși pe sine, o înfundătură a gândirii care-și închide toate zărrile cunoașterii și se zăvorăște într-

¹ Lucian Blaga, „Eonul dogmatic”, în *Opere 8 (Trilogia cunoașterii)*, Editura Minerva, București, 1983, pp. 298-303.

² Lucian Blaga, „Schița unei autoprezentări filosofice”, în *op. cit.*, pp. 114-115.

un fals castel de certitudini; este incapacitatea rațiunii de a ieși din sine și de a se proiecta pe solarele căi ale ascensiunii spiritului (...) este scleroza spiritului, o maladie a nedesăvârșirii, ucigătoare de visuri și speranțe...”¹, fiind demnă de dispreț sau de indiferență, filosoful din Lančrăm urmărește să smulgă dogmei virtuți creatoare, să găsească în ea resurse de înnoire a filosofiei. Aceasta nu înseamnă că încearcă să justifice dogmele creștine. Din acest punct de vedere, Blaga se delimitează de interpretarea teologică a dogmelor, care, reducându-le la statutul de formule de credință, le ucide potențialul creator. Pentru el, dogmele trebuie urmărite dintr-un unghi filosofic, ca tip de gândire sau ca metodă.

Dogma se naște, după Blaga, înaintea creștinismului, în contextul epocii elenistice, o perioadă de eclecticism cultural, de amestec de curente spirituale. Filosoful român vede aici o situație de criză, în care sintezele par să devină imposibile, punând rațiunea într-o situație extrem de dificilă. „Punțile aruncate peste prăpăstii rămân suspendate, fără a putea umple hiatul căscat între gând și gând. Intellectul, cu oricâtă silitoare muncire, nu izbuteste să săvârșească ultime sinteze. Prin tensiunea fără soluție dintre «elementele» și «adevărurile» incongruente ale elenismului se pregătește încetul cu încetul terenul pentru dogmă”². Dogma presupune la originile ei, spune filosoful din Lančrăm, o anume „criză a intelectului”, una în care intelectului, „care și-a demonstrat singur neajunsurile, neputând să creeze ultime sinteze, i se impunea cel puțin în anume măsură o renunțare la sine”³.

Filosoful de numele căruia se leagă apariția dogmelor este, în opinia lui Blaga, Philon din Alexandria. El e primul care, în această atmosferă de sincretism cultural, încearcă să adapteze mitologia iudaică la filosofia grecească și invers, propunând, în acest context de preocupări, formule în care realizează sinteze contradictorii. Philon preia din filosofia greacă, de la Heraclit și stoici, ideea unei substanțe primare divine care s-ar fi diferențiat în lume. Însă, spre deosebire de greci, care nu reușeau să iasă din logic în administrarea acestei idei, el îi dă o formulare cu caracter antinomic: *din substanța primară emană existențe secundare, fără ca prin acest proces substanța primară să sufere vreo scădere*⁴. Este vorba de ceea ce a rămas cunoscut drept *teoria emanației*. În mod asemănător este formulată și ideea că din Dumnezeu emană o serie de Potențe, fără a distruge unitatea acestuia, ci rămânând oarecum în el, în veșnică unitate cu el⁵. Ceea ce este foarte important e faptul că Philon avansa aceste formule antinomice în mod conștient, ca expresie a unui mister. Prin aceasta, fapta sa se distinge

¹ Alexandru Tănase, „Studiu introductiv” la Lucian Blaga, *Opere 8 (Trilogia cunoașterii)*, Editura Minerva, București, 1983, p. 17.

² Lucian Blaga, „Eonul dogmatic”, în *op. cit.*, p. 203.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 204.

⁵ *Ibidem*, p. 206.

total de sincretismul epocii elenistice. Ea „echivalează cu o invenție spirituală”, cu inaugurarea unei noi metode, a unui nou mod de a gândi¹, anunțându-se „ca o soluție creatoare a mării crize eleniste”².

Acesta era actul prin care se năștea *dogma*, susține Blaga. Explicația acestei prime formulări a dogmei este căutată de către filosoful român în dilema în care se afla Philon, plasat între monoteismul iudaic, care nu admitea alterarea divinității, și ideea greacă a emanației unor existențe secundare din divinitate. Dogma, adică sinteza antinomică a celor două idei contradictorii, a fost soluția lui Philon. „Astfel, spune Blaga, intelectul s-a hotărât, pentru întâia oară în istorie, să accepte în deplină conștiință o formulă care, indiferent de raportul său cu realitatea, era antinomică în sine, și care nu se poate gândi până la capăt nici în lumea abstracțiunii logice și nici în lumea concretului”³. Această evadare a intelectului în formule inaccesibile logicii nu este, după părerea lui Blaga, o lepădare totală de sine a intelectului, tocmai acest aspect făcând din apariția dogmelor un fapt deosebit de important în istoria formelor de gândire.

Această nouă formă de idee a prins repede în perioada următoare. Spațiul în care ea a rodit cel mai bine a fost cel al creștinismului, aflat în plină constituire a unei doctrine⁴. Pe baza ei se vor construi dogmele care formează baza teologiei creștine. Clement Alexandrinul și Origene vor formula dogma Trinității: „Dumnezeu e o ființă în trei persoane (sau: o substanță în trei ipostaze)”. O înfățișare similară are și dogma dublei naturi a lui Isus Hristos sau dogma christologică, formulată în aceeași perioadă a primelor secole creștine, care atribuie două naturi (divină și umană) persoanei lui Isus Hristos.

Doctrina creștină a apărut după o luptă între două tendințe în organizarea materialului cristologic-teologic, afirmă Lucian Blaga⁵: una mitică-raționalizantă, care ducea la erezie, și alta dogmatică, sau, altfel spus, o tendință de a organiza rațional-logic materialul teologic și alta care se așează în dezacord cu funcțiile logice ale rațiunii. A câștigat tendința dogmatică. A triumfat paradoxalul, absurdul, imposibilul, ilogicul. De ce oare? Simpla nevoie de sinteză nu este o explicație suficientă. Vom afla răspunsul puțin mai târziu.

Nu voi urmări aici exemplele din istoria constituirii dogmelor creștine, pe care le dă Blaga. Ceea ce mă interesează este faptul că antinomia a devenit suportul pe care s-a constituit doctrina creștină, metoda fundamentală pentru constituirea dogmelor ei⁶.

¹ *Ibidem*.

² *Ibidem*, p. 297.

³ *Ibidem*, p. 206.

⁴ Blaga chiar vede în aceasta explicația succesului creștinismului. După el, doctrina creștină se zidește dogmatic, printr-o amalgamizare între învățătura evanghelică, concepția cristologică a lui Pavel și ideile lumii păgâne (*Ibidem*, p. 208).

⁵ *Ibidem*, pp. 208-209.

⁶ Întreaga gândire creștină se va construi pe acest fundament. În acest sens, un exeget contemporan afirmă: „cele mai evidente și mai pozitive adevăruri ale trăirii creștine au fost

Mai este un amănunt care trebuie adus în atenție. Lucian Blaga sesizează că teologia creștină dă ulterior un sens mai larg termenului „dogmă”, înțelegând prin el o formulă de credință, unanim acceptată de sinoadele ecumenice pe teme de pretinsă revelație, care face parte din doctrina creștină, indiferent dacă depășește sau nu înțelegerea omenească¹. Nu acest sens al termenului îl interesează pe Blaga. Pentru el, dogma contează doar ca formulă intelectuală care se constituie în dezacord cu logica. Raporturile dogmei cu oamenii sau comunitățile nu intră în definițiile filosofului din Lančrăm.

Spre deosebire de filosofia de până la el, Lucian Blaga privește dogmele într-un mod mult mai general. Îl interesează dogmele ca tip de idee, ca mod de gândire, dincolo de conținuturile lor concrete sau de funcția ce le-a fost atribuită în anumite contexte religioase. De aceea, urmărește articulația interioară sau structura dogmelor. Îl interesează modul de gândire dogmatic, în care caută esența unei metode. Pe scurt, urmărește *semnificația metodologică a dogmelor*.

Din punct de vedere logic, adică din punctul de vedere al intelectului uman obișnuit, dogmele sunt formule antinomice. Ele afirmă proprietăți contrare despre același subiect, încălcând principiul noncontradicției: substanța primă e integră și totodată produce din sine existențe distincte, Dumnezeu e unu și totodată multiplu, Isus Hristos este Dumnezeu și om în același timp. Datorită acestui lucru, dogmele au fost privite cu jenă și dispreț în mediile filosofice și științifice, susține Blaga.

Ce semnificație filosofică pot să aibă dogmele, dincolo de acest fapt clar, că sunt antinomii, adică structuri de gândire ce încalcă legea fundamentală a logicii, principiul noncontradicției? Aceasta a căutat să afle filosoful român. El va susține că există în dogme încă ceva foarte important, în afară de simpla antinomie logică. Acest ceva face din ele mai mult decât nonsensuri logice sau simple obiecte de credință religioasă. În acest sens, Blaga pătrunde în structura conceptuală și logică a dogmelor.

În dogma Trinității, de exemplu, se afirmă că Dumnezeu este o ființă în trei persoane. Formula cuprinde o tensiune între două noțiuni care sunt solidare din punct de vedere logic, anume „ființă” și „persoană”. În mod normal, adică pentru cunoașterea intuitivă și logică, termenul „persoană” se subsumează din punct de vedere al sferei în întregime termenului „ființă”, iar din punctul de vedere al conținutului, termenul „persoană” include notele noțiunii „ființă”. Cum

exprimate astfel în antinomii, adică în propoziții care, în logica formală, se exclud reciproc”, iar exemplele urmează pe trei pagini (John Meyendorff, *Teologia bizantină*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1996, pp. 300-302). O excelentă demonstrație a acestui fapt realizează și Arhimandritul Sofronie, în subcapitolul 3 (intitulat Antinomii treimice) al ultimei părți a cărții sale *Rugăciunea – experiența Vieții Veșnice*, Ediția a III-a, Editura Deisis, Sibiu, 2007, pp. 198-205.

¹ Lucian Blaga, „Eonul dogmatic”, în *op. cit.*, p. 207.

spune Blaga, „există ... între cele două noțiuni un raport neted de la abstract („ființă”) la mai concret („persoană”), un raport de solidaritate logică complet determinată”. Și continuă: „Raportul de solidaritate se extinde și asupra aplicării acestor noțiuni într-un domeniu de existențe numerice. Astfel, când spui despre ceva concret că e alcătuit din «trei persoane», spui implicit și că e alcătuit din «trei ființe»”¹. Dogma rupe raportul normal dintre cele două noțiuni în aplicarea lor numerică, le desolidarizează, fără să le altereze ca noțiuni abstracte, luate în sine. Așează între aceste noțiuni, atunci când sunt întrebuițate în acest caz, „un foarte curios paravan de izolare”, postulând „o existență care ar putea să fie «una» ca «ființă», dar «trei» ca «persoană»”². Acest lucru devine, tocmai de aceea, imposibil de asimilat de către intelect și întruchipat de către intuiție. Prin această scindare a raportului logic dintre cele două noțiuni, dogma intră în dezacord cu funcțiile normale ale intelectului. Totul se petrece, spune Lucian Blaga, atingând un punct esențial în decriptarea esenței dogmelor, *ca și cum noțiunile „ar avea, în afară de funcția lor logică, și o altă funcție, aceea anume de a articula un ce transcendent de neînțeles prin intelect, de neconstruit prin intuiție”* (subl. n., V.M.)³.

Din punct de vedere strict logic, o dogmă ca aceea a Trinității se traduce într-o formulă antinomică în sine. A spune „Dumnezeu e o ființă în trei persoane” înseamnă pentru intelect „Dumnezeu e o ființă în trei ființe” sau „Dumnezeu e o persoană în trei persoane”, iar mai abstract, „Dumnezeu e unul și multiplu în același timp”. Dogma, însă, postulează o diferențiere de planuri, cum am văzut, pe care intelectul logic nu o poate percepe ca o diferență reală: Dumnezeu e unul ca ființă și multiplu ca persoană. Cele două noțiuni, solidare din punct de vedere logic, sunt desfăcute din raportul lor logic și plasate în planuri diferite, ca și cum ar exprima realități sau determinații diferite. Intelectul logic are tendința să interpreteze această diferențiere ca o încercare de a masca sau escamota antinomia. Ea, însă, are de fapt o altă semnificație. „Diferențierea în chestiune vrea să constituie de fapt o indicație că antitezei, deși fără soluție logică, i se postulează o soluție în afară de logică (...), că logicul trebuie depășit și că antinomia e presupusă ca soluționată împotriva posibilităților noastre de înțelegere” (subl. n., V.M.)⁴. Acest fapt este o *transfigurare* a antinomieii, susține Lucian Blaga. Mai precis, atunci când antinomieii cuprinsă în dogmă i se postulează, prin chiar termenii ei, un plan de soluții irealizabile pentru mintea omenească, în lumina acestor soluții, antinomia se schimbă, „luând o înfățișare «de dincolo», care ne face să-i atribuim un înțeles, deși înțelesul ne scapă în

¹ Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 217.

² *Ibidem*, p. 218.

³ *Ibidem*, p. 219.

⁴ *Ibidem*, p. 221.

întregime”¹. Neinteligibilă pentru posibilitățile logice ale intelectului uman, formula antinomică cuprinsă în dogmă este menită să dobândească un înțeles prin acest procedeu pe care Blaga îl numește „transfigurare”. Dar aceasta cu prețul depășirii logicului, adică printr-o criză pe care o provoacă intelectului.

Acest lucru este explicat altfel, într-un alt loc²: o formulă antinomică nu se poate susține decât dacă este posibilă o *sinteză* a termenilor aflați în opoziție. În dogme, însă, o astfel de sinteză nu e nici inteligibilă, nici intuitivă. Atât intelectul obișnuit cât și intuiția refuză o sinteză a termenilor antinomici din dogmă. Aceasta nu poate fi realizată nici conceptual, nici pe planul concretului. Prin afirmarea intenționată a antinomiei dogmei, sinteza devine una postulatată în *transcendent*, depășind atât posibilitatea de a fi concepută, cât și posibilitatea de a fi intuitiv concretizată. Rezultatul acestei afirmări forțate este tocmai transfigurarea antinomiei.

Așadar, orice dogmă reprezintă din punct de vedere logic o antinomie, dar orice dogmă mai cuprinde și o indicație că logicul trebuie depășit și că antinomia e presupusă ca fiind soluționată împotriva posibilităților noastre de înțelegere, prin transfigurarea logicii obișnuite. Altfel spus, dogmele sunt *antinomii transfigurate*. Transfigurarea nu este propriu-zis o soluție a antinomiei, dar ține loc de soluție, sau, mai exact, este rezultatul unei soluții postulate, dar inaccesibilă intelectului.

Lucian Blaga consideră că aceasta este singura înțelegere filosofică adecvată a dogmelor. Fără a ne plasa în acest unghi transcendent, dincolo de linia raționalului obișnuit, nu vom putea înțelege structura dogmelor. Numai astfel, aceste deformări ale raporturilor dintre noțiuni, prin care se evadează din logic, vor căpăta un sens.

Rezumând analiza lui Lucian Blaga asupra structurii dogmelor, vedem că dogmele sunt antinomii transfigurate. Ele se nasc din suprapunerea a două procedee complementare: stabilirea unei antinomii și transfigurarea ei. Aceste două procedee formează împreună schema generală a metodei dogmatice.

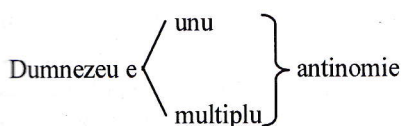
Iată prezentarea schematică a acestui procedeu, pe care Blaga o dă pentru unele dintre dogmele analizate. Voi considera aici exemplul cu privire la dogma Trinității:

¹ *Ibidem*.

² Lucian Blaga, „Cunoașterea luciferică”, în *Opere 8 (Trilogia cunoașterii)*, Editura Minerva, București, 1983, p. 393.

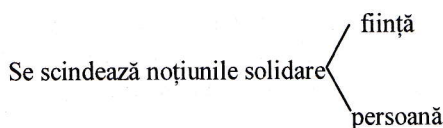
I.

Sub raportul esențialității:

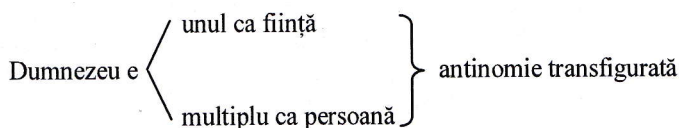

II.

În cadrul esențialității:

Sub raportul esențialității:

Văzusem mai sus că dogmatizarea nu a fost singura cale în perioada constituirii doctrinei creștine, ea impunându-se în luptă cu tendința raționalizantă. De ce a învins această soluție care se pune în dezacord cu rațiunea, care provoacă o criză intelectului? Spuneam că simpla nevoie de sinteză nu este un răspuns suficient. Iată întregirea lui, în cuvintele lui Blaga: „În dosul dogmelor vedem mai mult decât nevoia de sinteză (care poate avea și un caracter rațional); acest mai mult e: *setea de mister, tendința de a apăra misterul metafizic de orice încercare de raționalizare a spiritului omenesc* (subl. n., V.M.)”¹. Prin „dogmatizare”, antinomiile, care din punct de vedere logic nu reprezintă nimic, dobândesc un sens profund. Ele exprimă misterul lui Dumnezeu, fără a-i epuiza conținutul transcendent în definiții raționale. „Toate reacțiunile gândirii dogmatice reprezintă tot atâtea eforturi de a salva misterul ca atare și de a-l capta prin elemente iraționale”². „Contradicția, antinomia logică și alte operații complementare de aceeași natură devin pentru metafizica creștină... mijloace esențiale de a da misterului toată adâncimea și tot relieful ce-i aparțin”³.

Am văzut mai sus că Blaga s-a delimitat de interpretarea teologică a dogmelor. Vreau să arăt că această interpretare nu este chiar atât de simplistă, cum el o considera, și că, cel puțin în variantele ei contemporane, este destul de asemănătoare cu a sa. Într-adevăr, dogma este considerată, în sens teologic, „un adevăr de credință revelat de Dumnezeu”⁴, o sinteză de credință¹. Dar aceasta

¹ Lucian Blaga, „Eonul dogmatic”, în *op. cit.*, p. 215.

² Lucian Blaga, *Curs de filosofia religiei*, Editura Fronde, Alba Iulia – Paris, 1994, p. 126.

³ *Ibidem*, p. 125.

⁴ George Remete, *Dogmatica ortodoxă*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2000, p. 12.

nu înseamnă o blocare definitivă a gândirii, o abandonare totală a rațiunii. „Este adevărat, se spune în acest sens, că dogmele depășesc rațiunea, ele sunt supraraționale, paradoxale, dar nu neraționale, nu absurde sau nelogice”². Ele sunt astfel pentru că vor să prindă misterul lui Dumnezeu, iar acest lucru nu se poate face decât în formule paradoxale, care scot rațiunea din logica sa obișnuită. „A cunoaște, a cuprinde și a trăi misterul nu înseamnă a-l explica; nici rațional, nici altcumva. Ne-raționalizarea, ne-simplificarea lui nu înseamnă neputință sau limitare pentru cunoașterea umană. Misterul religios, ca orice mister de altfel, are limba și chiar cheia lui: iar aceasta nu e raționalizarea”³. Această cheie o indică celălalt autor pe care l-am citat mai sus: „În calitate de păzitoare a plinătății Revelației, Biserica interzice prin dogmele sale depășirea anumitor limite. Ea închide intelectul uman ca într-o menghină din care nu-i e ușor să se desfacă. Pentru aceasta, el trebuie să înceteze a se mișca în planul gândirii orizontale și să urce vertical într-o altă sferă”, în care are loc un fel de cunoaștere nemijlocită a lui Dumnezeu⁴. Așadar, dogmele nu înseamnă o blocare totală a activității rațiunii, ci o forțare a ei către o altă stare, pe o altă dimensiune. Nu sunt un factor de orbire, ci un prilej de trezire. Putem recunoaște aici ideea blagiană a ecstaziei. Doar că Blaga dă o altă turnură acestei idei: nu este o ecstazie religioasă sau mistică, ci una epistemologică, intelectuală. De asemenea, forțarea rațiunii prin antinomie nu are ca finalitate cunoașterea nemijlocită a misterului, ci, dimpotrivă, potențarea acestuia ca mister.

Revenind la structura dogmelor, aceasta s-ar putea cuprinde în caracteristici generale, care să facă recognoscibile dogmele sau care să funcționeze ca reguli de construcție a unor formule de acest tip în orice univers de discurs. De altfel, Lucian Blaga spune la un moment dat că „o antinomie ia aspect de formulă dogmatică prin transfigurare”⁵. „Sub unghi logic, spune el în alt loc, o antinomie e absurdă, ea cade prin sine însăși, prăbușindu-se ca o boltă sub propria tensiune interioară. Dacă totuși se persistă în afirmarea antinomiei, atunci ea duce inevitabil la «transfigurare»”⁶. Este formulată aici o generalizare. Comentatorii au urmat această direcție. În acest sens, s-au putut determina două astfel de caracteristici⁷: a) Orice formulă intelectuală antinomică în sine care, în dezacord radical cu înțelegerea, conduce la o transcendere a logicii este dogmatică; b) Orice

¹ Arhimandritul Sofronie, *op. cit.*, p. 198.

² George Remete, *op. cit.*, p. 25.

³ *Ibidem*, pp. 12-13.

⁴ Arhimandritul Sofronie, *op. cit.*, p. 197.

⁵ Lucian Blaga, „Eonul dogmatic”, în *op. cit.*, p. 224.

⁶ *Ibidem*, p. 222.

⁷ Teodor Dima, „Posibile semnificații ale «Eonului dogmatic»”, în vol. *Lucian Blaga – cunoaștere și creație*, Editura Cartea Românească, București, 1987, pp. 73-76.